

Günlük Yaşamda Kullanılan Bir Düşünme Biçimi Olarak Abdüktif Akıl Yürütme

The Abductive Reasoning as a Thinking Form in Daily Life

GÜLÜMSER DURHAN

Muş Alparslan University

Received: 10.11.2019 | Accepted: 27.06.2020

Abstract: When it comes to reasoning, syllogism comes to mind as a deductive process. In other words, throughout centuries, reasoning has been associated with the syllogism process. Of course, there are other types of reasoning, such as induction, analogy, and abduction, except deduction. Of these, abductive reasoning is considered as a reasoning process that gives the best explanation and argument that supports a hypothesis, unlike the others. Therefore, it is a method that can be used in many areas of daily life; for example, in the formation of scientific theory, in giving legal results, in diagnosing medical and also in recognizing the person from the actions or speeches of the person in psychology, in the establishment of the computer programs that form the scientific hypothesis and diagnosis, etc. Despite all this, this reasoning is not focused on logic as reasoning. For this reason, the main purpose of this study is to reveal the importance and usage of this reasoning in daily life and to show that logic is not only theoretical but also practical in life.

Keywords: Logic, reasoning, method, abduction, daily life.

Giriş

Akıl yürütme, kavramlar arasında ilişki kurma yoluyla bir hükme varma ve hükümler arasında ilişki kurma yoluyla da yeni bir hüküm elde etme şeklinde zihinsel bir etkinliktir. Bu etkinlik, bilinenden bilinmeyeni elde etme amacı taşımakta; bilinenlerin gerektiği gibi düzenlenmesi ile yeni bir fikir oluşturmayı salık vermektedir. (Emiroğlu, 2013: 135). Dolayısıyla bir akıl yürütme temelinde mantık, belirli önermelerden hareket ederek ve bu önermeler arasında bağlantı kurarak ve bu önermelerden başka bir önermeyi çıkarma süreci olmaktadır. Burada önermeler bir iddadan ibaret ve sonuca varmak da görünüşte olsa bile, bu yine de bir akıl yürütme olarak değerlendirilir (Baki, 1993: 94). O halde bir akıl yürütme için, öncül ve sonuç şeklinde en az iki öncülün olması gerektiği ve bir öncülün akıl yürütme için yeterli olamayacağı anlaşılmaktadır. Öyle ki tek başına ele alınan bir önermenin/ifadenin doğruluk değeri, mantığa değil, o ifadenin ait olduğu ilgili alana ilişkindir.

Akıl yürütme birbiriyle ortak noktası bulunan en az iki öncül arasında ilişki kurarak bir sonuca varmadır. Bu ilişkiyi sağlayan da, her iki öncülde tekrar eden orta terim birlikteliğidir. Başka bir ifadeyle, orta terim birlikteliği kurulamayan ve dolayısıyla birbiriyle hiçbir ilgisi bulunmayan önermelerden bir sonuç oluşturmak veya bu önermeler yolu ile akıl yürütmek olanaksızdır. Söz gelimi, 'ayva bitkidir' ile 'aslan hayvandır' önermeleri arasında herhangi bir ilişki yoktur. Fakat "bitkiler fotosentez yapar" ve 'ayva bir bitkidir' önermeleri arasında orta terim bakımından bir ilişki söz konusudur. Burada her iki önermede de "bitki" terimi mevcuttur. Öncüllerde tekrar eden terim, orta terimdir. O halde orta terim ya da öncüllerde ortak olarak kullanılan terim, iki öncül arasında ilişki kurmayı ve böylece bir sonuç elde etmeyi sağlamaktadır. Bu manada 'ayva bitkidir' ile 'aslan hayvandır' önermeleri, aralarında hiç bir bağ bulunmayan, birbirlerinden bağımsız ifadelerdir. Yine 'her insan iki ayaklıdır' önermesi ile 'Ali insandır' önermesi arasında, orta terim (insan) birlikteliğinden hareketle bir ilişki kurulabilir. Ali'nin insan olmasından onun da iki ayaklı olabileceği sonucu elde edilebilir. Başka bir ifadeyle çıkan sonucun kanıtı olarak, öncüller öne sürülebilir. Bu nedenle Ali'nin iki ayaklı olmasına gerekçe olarak insan olması ve insanların da iki ayaklı olması gösterilebilir. Zira orta terim, sonuca illeti sağlayan terimdir. O halde mantık, ortaya

konulan öncüllerin sonucu verip vermeyeceği ile ilgilenir. Buna ilişkin olarak da akıl yürütme, nedenlerden sonuca giden bir zihinsel işlem olmaktadır.

Akıl yürütme denildiğinde, mantık kitaplarında genelde tümevarım, tümdengelim ve analogiden bahsedilir (Emiroğlu, 2013: 135; Çüçen 2012a: 113; Çüçen 2012b: 16; Topçu, 2011: 21; Yaran, 2011: 55; Öner, 1986: 104). Ancak son dönemlerde sözü edilen ve özellikle günlük yaşamımızda oldukça etkili olduğu düşünülen başka bir akıl yürütme türü de "abdüksiyon" (Vince, 2011: 3)'dur. Hatta bazı düşünürlere göre abdüksiyon; tümevarım, tümdengelim yanında ele alınması gereken üç akıl yürütmeden biridir (Peirce, 1931: 53). Bu iki akıl yürütmenin yanına abdüktif akıl yürütmeyi üçüncü bir tür akıl yürütme olarak ekleyen ve adını veren ilk kişi ise Amerikalı mantıkçı Charles Sanders Peirce'tir (Aliseda, 2006: 56). Peirce için abdüktif akıl yürütme sadece bir akıl yürütme metodu değil aynı zamanda bilimsel buluşlar ortaya koyma yöntemidir. Buna rağmen bu akıl yürütme kesinliği olmayan, başka alternatifleri de göz ardı etmeyen ve geçerli olmayan bir akıl yürütme çeşididir. Dolayısıyla bu akıl yürütmede, öncüllerin doğru olması sonucu zorunlu olarak doğru kılmaz ve öncüller değişirse sonuç da değişir. Bu nedenle o, statik olmayan bir akıl yürütme türüdür; yenilikçidir, yeniliğe açıktır ve esasında yaratıcı bir düşünme şeklidir. Ve bu şekliyle günlük yaşamın hareketli yapısına içkindir.

Abdüktif Akıl Yürütme ve Günlük Yaşamda Kullanımı

Abdüksiyon, bazı kaynaklarda "çıkarım" (Türer, 2003: 91), "dönük kıyas" (Aristoteles, 1989: 185), "indirgeme" (Aristoteles, 1998: 223), "mantıksal çıkarım/sezdirim" (Gorlee, 2000: 42), "geri çıkarım" (İnönü, 2006), "dışa çekim" (Habermas 1997: 142) gibi farklı isimlerle de karşılık bulmaktadır ve bazen de retrodüksiyonla aynı manada (Yıldırım, 2010: 67) kullanılmaktadır. Bu kullanılan isimlerden yola çıkarak değerlendirdiğimizde ise abdüksiyon bilinenler bağlamında ele alındığında en iyi tahmin, bazı çok ilginç veya şaşırtıcı (anormal) durumlara ilişkin kesinliği olmasa da tutarlı bir açıklamadır (Kolko, 2010; Patakorpi, 2006; McKeever 2008).

Pragmatist felsefenin kurucusu Charles Sanders Peirce tarafından ortaya konan ve aynı zamanda retrodüksiyon ile aynı manada kullandığı bu akıl yürütme biçimi, bilimsel araştırmanın ilk aşamasını oluşturur (Haack

ve Kolenda, 1977: 68). Başka bir ifadeyle bu çıkarım şekli, onun pragmatizm¹ (Türer, 2003: 46) anlayışıyla uyum içerisindedir ve bilimsel anlam kuramı bakımından doğrudan gözlenemeyen fakat bilinenler aracılığıyla hakkında çıkarımda bulunmaya, onu anlamlandırmaya yönelik bir yöntemdir. Peirce'e göre bilimsel yöntemin aşamaları şu şekildedir: 1. Abdüksiyon (Retrodüksiyon): İnsanların karşılaştıkları şaşırtıcı, karmaşık olayları açıklamak için eldeki verilerle hipotezler kurmaktır. 2. Dedüksiyon (tüm-dengelim): Kurulan bu hipotezlerden sonuçlar üretmek ya da bu hipotezleri açıklar. 3. İndüksiyon (tümevarım): Üretilen bu sonuçları doğrulamak ya da yanlışlamaktır (Haack ve Kolenda, 1977: 68). Eş deyişle, abdüksiyon, hipotez türetme ve seçmede; tüm-dengelim, seçilmiş hipotezlerden zorunlu sonuçlar ortaya koymada ve tümevarım ise ortaya konan bu sonuçların, yani esasında hipotezlerin sınanmasında kullanılır (Mcjohn, 1993: 200). Dolayısıyla bu üç akıl yürütme birbirini tamamlar nitelikteyse de, evreni anlamak ve anlamlandırmak için ilk olarak abdüksiyona başvurmak gerekmektedir ki bu mana da abdüksiyon günlük yaşamın vazgeçilmez bir akıl yürütme biçimi olmaktadır.

Bu bağlamda abdüksiyon bir hipotezin biçimlendirilmesi olan ve sadece herhangi yeni bir fikir ortaya koyan mantıksal bir işlemdir (Burks, 1946: 303). Başka bir ifadeyle abdüksiyon, gerçeklere bakar ve onları açıklamak için bir hipotez arar, ancak bu açıklamalarda sadece "olabilir" diyebilir. Zira hipotezin, olasılıksal bir doğası vardır. Abdüksiyonun genel şekli; A gerçeği gözlenir; C doğru olsaydı, A kesinlikle doğru olurdu; bu nedenle, C'nin doğru olduğunu varsaymak mantıklıdır (Peirce, 1931) şeklinde kurulur. Yani A'nın kesinliği, C'nin doğru olmasına bağlıdır. Bunu abdükatif akıl yürütme şekline dönüştürsek;

C ise A'dır

A'dır

O halde muhtemelen C'dir

şeklinde kurulur ve C en mantıklı açıklama olarak sunulur.

¹ Peirce'ün pragmatizmi, her şeyin gerçek anlamının deneyimle ortaya çıkabileceğini savunan bir bilimsel deney metodudur. Bu bağlamda bilgi de deneye dayanır, her şey birebir gerçek yaşamın içinde anlamını bulur ve değer kazanır. O'na göre, pragmatizm kavramların belirli anlamlarını araştırır ve bu deneysel bilim yönteminin bizzat kendisidir (Bkz. Türer: 2003: 46).

Bu formel durumu günlük hayattan bir örnekle pratiğe dökersek: Elbiseleri ıslanmış şekilde bir adam bir restorana girer (gözlenen olay: buna A dersek). Eğer dışarıda yağmur yağıyorsa (B dersek) insanlar ıslak olacaktır (B $\rightarrow$ A olacaktır). Doğal olarak, dışarıda yağmur yağdığının doğru olduğunu ve bu, böyle bir durumun muhtemel en iyi açıklaması olduğunu varsayıyoruz. Fakat kanıtımız olmadığı için dışarıda yağmur yağıyorsa da biz bundan emin olamayız. Zira bu adam bir göle düşmüş de olabilir (Vince, 2011: 3-4). Bu nedenle sonuçta ortaya konan B olayı, en güçlü mantıksal açıklama, muhtemel düşünce olacaktır.

Bilim adamları, evrendeki gözlemedikleri olgular karşısında, gözlemden gelmeyen, fakat gözlem verilerindeki tüm ilişkileri açıklama gücünde olan teorik düzeyde yeni bir ilişki tasavvur eder. Tasavvur edilen bu ilişki dile getirilerek bir genelleme şekline dönüşür. Söz gelimi, evrensel çekim yasası böyle bir genellemedir. Kütleler arasındaki çekim kuvveti olarak nitelenen ilişki doğrudan gözlenmemekle birlikte gözlemlenen pek çok olgu bu kavramla açıklanabilmektedir. Bu kavram oluşturma durumunu, insanın yaratıcı zekâsına bağlayanların yanında bunları oluşturmanın kendine özgü bir mantık türüyle açıklanabileceğini savunanlar da vardır (Yıldırım, 2010: 108). Nitekim insanın yaratıcı zekâsını kullanmasını sağlayan mantıktır ve bu tür bilimsel açıklamaları genelleme yapmak suretiyle ortaya koyan mantık yöntemi de abdüksiyondur.

Mantıkta bu akıl yürütme biçimi, kesinliği vermediğinden geçerli bir akıl yürütme olarak görülmez. Öyle ki yukarıdaki örnekte olduğu gibi A'nın doğru olduğunu bilmek ya da A durumunu gözlemlenmek C'nin de doğru olduğunu gerektirmez ki sadece öyle varsayılabilir. Bu durumda görüyoruz ki abdüksiyon, tıpkı tümevarımda olduğu gibi, öncüller doğru olsa bile, zorunlu olarak sonucun da doğru olmasını gerektirmemektedir. Öyleyse abdüksiyonu, Kelley'in argüman ya da mantıksal güç tanımından yola çıkarak, öncüllerinin doğruluğunun bilinmesiyle, en makul sonuca varma (Kelley, 1988: 94) işlemi olarak tanımlamak yerinde olacaktır.

Bu bağlamda abdüksiyon, tümevarımsal akıl yürütmenin bir ön bamağı konumundadır. Diğer bir ifadeyle o, tümevarımın bir kısmını oluşturmaktadır. Dolayısıyla abdüksiyon, incelenebilirliği açısından, parçası olduğu bütünden, daha sağlam bir yapıya sahiptir. Tümevarım, gözlemlenen benzer durumlardan yola çıkarak, bu benzer durumları ortak noktada

buluşturan genel bir sonuca ulaşır. Abdüksiyonda da gözlemlenenlerden veya bilinenlerden yola çıkılır; fakat “gözlemlenenlerin oluşmasına dair açıklamalarda” bulunulur (Türer, 2003: 92). Dolayısıyla abdüksiyon, bir şekilde gözlemlenen ya da tecrübe edilen bir şeyin ve açıklamak için mevcut hiçbir bilginin olmadığı bir olayın açıklanması sürecidir. Bu doğru olabilen ya da doğru olamayacak olan bir hipotezi oluşturma sürecidir. Doğrulamak için daha fazla çalışma gerektirebilir (Vince 2011: 3). Başka bir ifadeyle abdüksiyon kişiyi, açıklanması gereken bir duruma getirir ve açıklanması gereken ya da daha fazla kanıt ihtiyacı duyan bu durum, olabilecek en güçlü olasılıktır. Bu nedenle o, belirsizliğin olduğu durumlarda zihni, o an için, kargaşadan kurtaran bir akıl yürütme şekli olmaktadır. Zira insan zihni belirsizlik içinde yaşayamaz ve bu suretle abdüksiyon, günlük yaşamımızı, anlamlandırmamızı sağlayarak, kolaylaştırmaktadır.

Bu bağlamda abdükatif akıl yürütmede “geçerli bir kuralın yardımıyla, bir sonuçtan bir durumu çıkarırız. Bu çıkarım daha sonra sınanabilecek bir açıklayıcı sayılıya götürür” (Habermas, 1997: 464). Sözelimi, bir odaya girdik ve odada içlerinde farklı renklerde boncuklar olan bir sürü torba olduğunu gördük. Yine orada bir masa olduğunu, masanın üzerinde bir avuç kadar beyaz boncuk olduğunu ve torbalardan birinin de sadece beyaz boncuklarla dolu olduğunu gözlemledik. Hemen bu gözlemlerimizden hareketle akıl yürüterek en güçlü olasılıkla bu bir avuç boncuğun bu torbadan olduğu sonucunu çıkarırız. İşte bu şekilde kurulan akıl yürütme-ye abdüksiyon ya da hipotez kurma denir. Bu, bir kural ve bir sonuçtan bir durumun çıkarılmasıdır. O halde buradan şu şekilde çıkarımlar kurabiliriz:

TÜMDENGELİM:

Kural: Bu çantadaki bütün fasulyeler beyazdır.

Durum: Bu fasulyeler bu çantadandır.

∴ Sonuç: Bu fasulyeler beyazdır.

TÜMEVARIM:

Durum: Bu fasulyeler bu çantadandır.

Sonuç: Bu fasulyeler beyazdır.

∴ Kural: Bu çantadaki bütün fasulyeler beyazdır.

ABDÜKSİYON:

Kural: Bu çantadaki bütün fasulyeler beyazdır.

Sonuç: Bu fasulyeler beyazdır.

∴Durum: Bu fasulyeler bu çantadandır (Peirce, 1931: 374-375).

Tümdengelim argümanında, öncüller sonuç için güçlü destek sağlayıcılarıdır ki, eğer öncüller doğru ise, sonucun yanlış olması imkânsız olur. ...Sonucun doğruluğunun garanti olduğu düşünülür. Bunun tersine tümevarım argümanında, öncüller tek başına güçlü şekilde doğruysa sonucun yanlış olması pek mümkün olmayacaktır. ...Bu öncüller sonucun doğru olduğuna inanmak için yeterince iyi nedenler sağlar (IEP Staff). Abdüktif argümanda, insanların görünüşte birbirinden tamamen farklı, bağımsız olgular ve gözlemler dizisinden sonuç[en iyi tahmin] çıkarmasıdır (Patorporpi, 2006: 71). Şu halde;

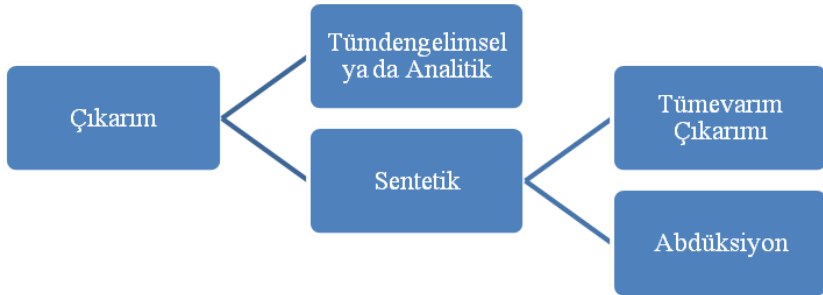
Tümdengelim: Sonucun doğruluğu garantidir.

Tümevarım: Sonuç muhtemelen doğrudur.

Abdüksiyon: Sonuç en iyi tahmindir (McGregor, 2014: 5).

Bu sonuç, sağlam bir tümdengelimsel argümanın sonucu kadar güvenli değildir. Bu sonucun, güçlü bir tümevarım argümanın sonucunda olduğu gibi, muhtemelen olması bile zorunlu değildir; fakat eldeki olgular ve gözlemlerden çıkarılan(çıkarma) bu sonuç, insanların yapabileceklerinin en iyisidir (Muehlhauser, 2009).

Bu çıkarımlardan anlaşılacağı üzere tümdengelim “bir şeyin belli bir tarzda davranması gerektiğini”; tümevarım “bir şeyin belli bir tarzda davrandığını” ve abdüksiyon da “bir şeyin olasılıkla belli bir tarzda davranacağını” tanıtlar” (Habermas, 1997: 142). O halde çıkarımları analitik ve sentetik şeklinde sınıflandırmak mümkündür: (Peirce, 1931: 375).

Burada analitiği yeni bilgi vermeyen, sentetiği ise yeni bilgi veren çıkarımlar olarak ele aldığımızda abdüksiyon, tümevarımla birlikte, yeni bilgi veren bir akıl yürütme şekli olmaktadır. Ancak tümevarım birbirine benzer şeyleri bir sonuçta topladığı için sınıflandırma yapar; tümden gelim, zaten ilk öncülde gizil olarak var olanı sonuçta verdiği için yeni bilgi vermez; abdüksiyon ise, birbirinden bağımsız olarak gözlemediğimiz şeylerden farklı bir durum öngörmeye yarar (McJhon, 1993: 201). Dolayısıyla tümden gelimin işlem alanı sınırlıdır ve analitiktir. Öncüllerin dışında bir bilgi kullanılmaz. Tümevarım da, önceden belirlenmiş birbirinin benzeri durumlar dışındaki olgularla ilgilenmez. Abdüksiyon ise, gözlemlenmiş farklı durumların bilgisini kullanır, onları bir araya getirir ve bir sentez oluşturur (Uzun, 2006: 147). Söz gelimi, eve geldiğinde pencerenin açık ve etrafın dağınık olduğunu gözlemleyip, bu iki olgudan eve hırsız girdiği açıklamasında bulunmak, o an için yapılabilecek en iyi tahmindir. Bunu akıl yürütmeye dönüştürsek;

Sonuç: Pencere açık ve etraf dağınıktır.

Kural: Pencere açık ve etraf dağınıksa eve hırsız girmiştir.

Durum: ∴ Eve hırsız girmiştir

şeklinde olacaktır. Ve günlük hayatta çoğunlukla bu tür durumlarla karşılaşmaktadır. Söz gelimi, sabah uyandığımızda dışarıdan su sesi geldiğini ve pencerenin camına da su damlaları düştüğünü gözlemledik. Eldeki gözlem verilerinden yola çıkarak, başka bir durum da olabilir ancak yağmur yağdığını düşünmemiz akla en yakın düşüncedir. O halde “Abdüktif akıl yürütmeye olası sonuçlardan biri öne çıkarılarak, diğer olası sonuçlar yanlışlanmaya veya tercih edilen sonuca benzerliği gösterilmeye çalışılır” (Kamer, 2014: 104). Yine, daha önce hiçbir insanın ayak basmadığını bildiğimiz bir adaya gitsek ve kumsalda insanınkine benzer ayak izlerine rastlasak, buraya birilerinin gelmiş olduğunu düşünmemiz o an için en makul açıklamadır. Fakat o izler başka şekilde de oluşmuş olabilir. Yani gözlem verilerinden her ne kadar en makul, en akla yakın düşünce ortaya koyulsa da, örneklerden de anlaşılacağı gibi gözlemlerden yola çıkarak elde edilmiş gözlemlenmeyen düşünce her zaman açık uçlu olacaktır. Dolayısıyla günlük yaşama ilişkin bu ve bunun gibi örnekleri çoğaltmak mümkündür. O nedenle abdüksiyon günlük hayatta kullanılan önemli bir akıl yürütme şeklidir.

Bu bağlamda abduktif çıkarım ampliatif²'tir. Başka bir ifadeyle abdüksiyonda sonuç ifadesi, öncüllerin bilgisinin üstüne çıkmaktadır. Böylece abduktif çıkarımın sonucunda daha önce bildiklerimizden daha fazlasını elde ederiz. Bu bakımdan abdüksiyon, tümdengelimden ayrılır. Sağlam bir abduktif çıkarım, doğruyu ortaya çıkarabilir; fakat tümdengelim zaten öncüllerde gizil olarak var olan bilgiyi ortaya çıkarır ki bu nedenle, doğruyu kendi içinde korur (İnönü, 2006: 126-127). Bununla birlikte tümevarım gözlemlenen sıklıkları ve istatistikleri onaylamak ile yetinirken, abdüksiyon açık veya gizil bir şekilde sonucu açıklayıcı düşüncelere başvurmaktadır (Douven, 2011). Bu nedenle yaratıcı bir akıl yürütme türüdür. Zira yaratıcılık, farklı bir şey düşünmek ve yapmaktır, yeni fikirlere teşvik etmek, olasılıklar üretmek, alternatif fikir iklimi oluşturmaktır (Shodhganga: 54). Nitekim ampliatif bir çıkarım olarak abdüksiyon bu anlamda, bilinenden bilinmeyen bir sonuç ortaya koyan varsayımsal bir üretme etkinliğidir.

Abduktif akıl yürütmede gözlemlenen olguları sonuç, yapılan açıklamayı ise neden olarak düşünürsek sonuçlardan nedenlere giden bir akıl yürütme olduğunu kavrayabiliriz. Söz gelimi Aristoteles'e ait bir sürü belge ve kitabın olduğu görüyoruz. Bu filozofu şahsen görmemiş olsak bile bir zamanlar onun gerçekten yaşamış olduğunu kabul etmeden ona ait olan bu belge veya yazıları başka türlü açıklayamayız.³ Bu örneğin abduktif argümanı: Aristoteles'e ait bir sürü yazı ve doküman vardır. Neden? Çünkü biz görmemiş olsak dahi bir zaman böyle bir filozof yaşamıştır. Ya da;

Kural: Birine ait bir şeyler varsa bir zamanlar o kişi yaşamıştır.

Sonuç: Aristoteles'e ait bir sürü yazı ve dokümanlar vardır

Durum: Aristoteles bir zamanlar yaşamıştır.

Burada neden bildiren sonuç önermesinin doğruluğunda kesinlik yoktur. Çünkü pekâlâ da bir kişi, Aristoteles isminde hayali bir karakter yaratıp onun adına yazılar ortaya koymuş da olabilir. Ancak olası bir akıl yürütmenin inandırıcı olması ya da güvenilirlik kazanması için abduktif sonuç, öncüllerin tümünün doğru olması durumunu en iyi açıklayan ifade olmalıdır. Eş deyişle sonuç önermesi, açıklayıcı gücü en yüksek ifade ol-

² "Genişletici, tamamlayıcı, geliştirici". Bkz. Saraç, 1985: 72.

³ Bu örneğin benzeri için bkz. Peirce, 1957: 130.

malıdır. Dolayısıyla abdükatif akıl yürütmede sonuç önermesi, öncüllerde ortaya konan olguların en iyi, en güçlü nedenini oluşturmalıdır.

Sonuç

Günlük yaşamda hangi akıl yürütme türüne başvuracağımız koşullara bağlı olarak değişmektedir. Söz gelimi, gözlemlenen tek tek olaylardan genel bir yargıya varılacaksa tümevarım, genel bir argümanın içeriğinden özel bir yargı üzerinde sonuç elde edilecekse tümünden gelim kullanılmaktadır. Eğer ki gözlemlenmiş bir olgular arasında bir ilişki kurup sentez oluşturulacaksa veya gözlem verilerinden hareketle bilimsel buluşa özgü teorik bir kavramsallaştırma yapılacaksa abdükatif akıl yürütmeye başvurulmaktadır. Bu noktada abdükatif akıl yürütme günlük yaşamda ve özellikle bilimde kullanılan bir akıl yürütme biçimi olmaktadır. Söz gelimi hukukta “başkasına zarar veren tazminat öder” yasası gereği A kişinin B kişisine tazminat ödediğini gördüğümüzde, A kişinin B kişisine zarar verdiğini düşünmemiz o aşamada ortaya koyabileceğimiz olasılığı en yüksek argüman olacaktır. Oysa zarar verip vermediğini görmedik, ancak o an için akıl gözlem verileri arasında bir sentez oluşturmakta ve olabilecekler arasındaki en güçlü düşünceyi sonuç vermektedir. Bu noktada bu olayın mantıksal şekli;

Başkasına zarar veren tazminat öder

A kişisi B kişisine tazminat ödemiştir

O halde A kişisi B kişisine zarar vermiştir

şeklinde olacaktır. Oysa bir zararı olmamış olma ihtimali de söz konusu olabilir. Bu durumda abdüksiyonu olasılıklı düşünme olarak da ele almak yanlış olmayacaktır.

Abdükatif akıl yürütme iki şekilde form kazanmaktadır. Bunların ilki, yukarıdaki örnekte olduğu gibi, gerekçe olarak sunulan bir kural aracılığıyla bir sonuçtan bir duruma geçiş şeklinde; ikincisi ise, gerekçe olarak sunulan bir sonuç aracılığıyla bir kuraldan bir duruma geçiş şeklinde ortaya çıkmaktadır. Ve her iki halde de ortaya konan durum, yapılabilecek en güçlü açıklama, elde edilebilecek en akıllıca sonuç ve yapılabilecek en iyi tahmin olmaktadır.

Bu bağlamda abdüksiyonda gözlemlenen bir olgu abdükatif akıl yü-

rütmenin hareket noktası olmaktadır. Bu olgunun açıklaması da, gözlenmeyen başka bir önerme ya da kavrama gitmekle mümkündür. Söz gelimi, yüksekte bırakılan cismin düşmesini “yer çekimi” diye bir şeyi tasavvur ederek açıklamak ya da tahtanın su üzerinde kalması durumunu gözlemleyip bunu, “suyun kaldırma kuvveti” şeklinde açıklamak gibi bilimsel buluşlar abdüktif akıl yürütmenin kazanımlarıdır. Bu nedenle bu akıl yürütme “bilimsel buluşa özgü mantık olarak” (Yıldırım, 2010: 71) da nitelendirilmektedir.

Sonuç itibarıyla, günlük hayatta her şeyi gözlemek mümkün değildir. Fakat insan belirsizlik için de yaşayabilecek bir varlık da değildir. O nedenle gözlemediği olaylar üzerinden bazı çıkarımlar yaparak, hayatı ya da olayları belirli kılmaya gayret gösterir. Böylece insan, kendi akıl yürütmesi yolu ile günlük hayatta bir düzen kurar. Zira akıl, anlam veremediği durumda işlevini kaybeder. Bu nedenle insanın en büyük yetisi olaylar üzerinde anlam kurabilme ya da olaylara açıklama getirebilmesidir. Öyle ki aklın düşmanı belirsizliktir. Netice itibarıyla, belirsizliği belirli kılan akıl yürütme yolu da abdüksiyon olmaktadır.

Kaynaklar

- Aliseda, A. (2006). *Abductive Reasoning: Logical Investigations into Discovery and Explanation*. Dordrecht: Springer.
- Aristoteles (1989). *Organon III*. (Çev. H. R. Atademir). Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Aristoteles (1998). *Birinci Çözümler*. (Çev. A. Houshiary). Ankara: Dost Kitabevi.
- Burks, A. W. (1946). Peirce's Theory of Abduction. *Philosophy of Science*, 13 (4), 301-306.
- Çüçen, A. K. (2012a). *Klasik Mantık*. Bursa: Sentez Yayıncılık.
- Çüçen, A. K. (2012b). *Mantık*. Bursa: Sentez Yayıncılık.
- Douven, I. (2011). Abduction. (Ed. E. N. Zalta). *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Spring Edition. Accessed date: 24.08.2019.
<http://plato.stanford.edu/archives/spr2011/entries/abduction>.
- Emiroğlu, İ. (2013). *Klasik Mantığa Giriş*. Ankara: Elis Yayınları.
- Haack, S. & Kolenda, K. (1977). Two Fallibilists in Search of the Truth. *Procee-*

dings of the Aristotelian Society, Supp. Vol., 51, 63-104.

Habermas, J. (1997). *Bilgi ve İnsansal İlgiler*. (Çev. C. A. Kanat). İstanbul: Küyerel: Yayınları.

IEP Staff (n.d.). Deductive and Inductive Arguments. (Eds. J. Fieser & B. Dowden). *Internet Encyclopedia of Philosophy*. Accessed date: 05.09.2019. <http://www.iep.utm.edu/ded-ind>.

İnönü, N. (2006). *Yeni Bir Çıkarım Türü: Geriçkarım*. (Doktora Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi.

Kamer, V. (2014). *İnformel Mantık Açısından 'Akilyürütme' Kavramı Üzerine Bir Araştırma*. (Doktora Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi.

Kolko, J. (2010). Abductive Thinking And Sensemaking: The Drivers of Design Synthesis. *MIT's Design Issues*, 26 (1), 15-28.

McGregor, S. L. T. (2014). Abductive Reasoning in Everyday Life: Implications for Home Economics. *Kappa Omicron Nu FORUM*, 19 (1), <http://www.kon.org/archives/forum/19-1/mcgregor4.html>.

McJohn, S. M. (1993). On Uberty: Legal Reasoning by Analogy and Peirce's Theory of Abduction. *Willamette Law Review*, 29, 191-235.

McKeever, R. (2008). Tip Sheet: Deductive, Inductive and Abductive Reasoning. Retrieved from *Butte College website*. Erişim Tarihi:30.05.2019. <http://butte.edu/departments/cas/tipsheets/thinking/reasoning.h tml>.

Muehlhauser, L. (2009). Intro to Logic: Abductive Reasoning. Accessed date: 06.02.2019. <http://commonsenseatheism.com/?p=3703>.

Öner, N. (1986). *Klasik Mantık*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.

Patokorpi, E. (2006). *Role of Abductive Reasoning in Digital Interaction*. (Doctoral Thesis). Finland: Åbo Akademi University.

Peirce, C. S. (1931). *Collected Papers*, vol. 2. (Eds. C. Hartshome and P. Weiss). Cambridge, MA: Harvard University Press.

Saraç, T. (1985). *Büyük Fransızca-Türkçe Sözlük*. İstanbul: Adam Yayınları.

Shodhganga. Creativity. Accessed date: 12.06.2019. http://shodhganga.inflibnet.ac.in/bitstream/10603/139110/7/07_ chapter2.pdf.

- Topçu, N. (2011). *Mantık*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Türer, C. (2003). *Charles S. Peirce'ün Pragmatik Felsefesi*. İstanbul: Üniversite Kitabevi.
- Uzun, E. (2006). *Hukukun Göstergibilimsel Analizi*. (Doktora Tezi). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Vince, M. (2011). Reasoning in Every Day Life. Access date: 16.07.2019. <https://pdfs.semanticscholar.org/7b55/9b4a273a80dcea48915d>.
- Yaran, C. S. (2011). *İnformel Mantık*. İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Yıldırım, C. (2010). *Bilim Felsefesi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Öz: Akıl yürütme denildiği zaman akla, tümdengilimsel bir işlem olarak kıyas gelir. Başka bir ifadeyle asırlar boyunca akıl yürütme, kıyas işlemi ile özdeş kabul edilmiştir. Şüphesiz tümdengelim dışında tümevarım, analogi, abdüktif gibi diğer başka akıl yürütme türleri de vardır. Bunlardan abdüktif akıl yürütme diğerlerinden farklı olarak bir hipotezi destekleyen argüman ve en iyi açıklamayı veren bir akıl yürütme süreci olarak ortaya çıkmaktadır. Bu yüzden o, günlük yaşamın birçok alanında; örneğin, bilimsel teori oluşturmada, hukuki sonuç vermede, tıpta tanı koymada ve yine psikolojide kişi eylemlerinden veya konuşmalarından kişiyi tanımada, bilimsel hipotez oluşturan ve tanı koyan bilgisayar programlarının kurulumu gibi birçok alanda kullanılabilen bir yöntemdir. Tüm bu kullanımlarına rağmen bir akıl yürütme şekli olarak mantıkta, bu akıl yürütme üzerinde durulmamıştır. O nedenle bu çalışmanın temel amacı, bu akıl yürütmenin günlük yaşamda kullanımını ve önemini ortaya koymak ve bu vesileyle mantığın sadece teorik olarak değil pratik olarak da yaşama içkin olduğunu gözler önüne sermektir.

Anahtar Kelimeler: Mantık, akıl yürütme, yöntem, abdüksiyon, günlük yaşam.

